

International Journal of Scientific and Research Publications

Print Version, Volume 14, Issue 11
November 2024 Edition
ISSN 2250-3153

IJSRP Inc.
SJ Impact Factor=7,6

DOI: 10.29322/ijsrp

ON ASSESSMENT THE READING COMPREHENSION OF REGULATORY DOCUMENTS

МЕЪЁРИЙ ҲУЖЖАТЛАРДА ЎҚИБ ТУШУНИШ МАЛАКАСИНИ БАҲОЛАШГА ДОИР

Алишер Абдурахмонов *

* Гулистон давлат университети (Ўзбекистон) мустақил изланувчиси

ДТСда ўрта таълим битирувчилари эгаллаши лозим бўлган малака талабларининг аниқ миқдорий кўрсаткичлари қайд этилмаган, аниқ белгиланмаган. Шунингдек, ўқувчилар БКМларини баҳолашнинг аниқ формати, механизми, меъёрлари, мезонлари ҳамда баҳолашда фойдаланиладиган топшириқлар сони, турлари, қийинлик даражаси ва методикаси келтирилмаган, аммо БКМларни баҳолаш ва стандартда келтирилган минимал талаблар бажарилганлигини текширишда қўлланадиган назорат турлари қайд этилган.¹ 2000 йил 16 октябрдаги ўрта махсус, касб-хунар таълимининг давлат таълим стандартларида битирувчиларнинг БКМларини баҳолаш, назорат қилиш усуллари юзасидан муайян тартиблар келтирилган бўлса-да, баҳолаш формати, мазмуни, мезонлари ҳамда баҳолашда фойдаланиладиган топшириқлар миқдори, методикаси ва мазмуни юзасидан аниқ меъёрлар қайд этилмаган. Бундан маълум бўладики, ўқувчининг фанлар юзасидан эгаллаган БКМларини баҳолаш тартибини, мезонларини белгилаш ўқитувчининг индивидуал тажрибасига ҳавола қилинган.

2010 йилга келиб замон талаби асосида иккинчи авлод ДТС ва ўқув дастурлари пайдо бўлди, яъни Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги томонидан “Ўзбекистон узлуксиз таълимнинг Давлат таълим стандартлари: Умумий ўрта таълимнинг Давлат таълим стандарти” ишлаб чиқилиб, амалиётга жорий этилди. Мазкур ДТС ва ЎДларида ҳам грамматикага оид ўзлаштириладиган билимлар ва нутқни ўстириш юзасидан кўникма ва малакалар алоҳида қайд этилган.² Шунингдек, умумий ўрта таълимда ҳар бир синф ўқувчилари ўзлаштириши лозим бўлган билим, кўникма ва малакалар алоҳида-алоҳида ва аниқ белгиланган. Ўқувчилар ўзлаштириши лозим бўлган БКМларни таҳлил қилиб чиқсак, уларда асосан грамматик билим ва соф назарий таҳлил кўникмасини ривожлантиришга урғу берилган, ўқувчиларга лингвистик таҳлил қилишни батафсил ўргатишга устуворлик берилган. Шу билан бирга, ўқувчиларда ўз фикрини ёзма ифодалашга оид кўникмаларни эгаллашга ҳам эътибор қаратилган. Граммарик қонуниятлар ҳам изчил – соддадан мураккабга қараб ўргатиб борилади.

Баҳолаш механизми, формати, мазмуни ва методикаси ҳақида ДТСда муайян тавсиялар, меъёрлар келтирилмаган, фақат битирувчиларнинг БКМларни текширадиган педагогик назорат турлари ҳақида маълумот берилган. Ўқувчилар ўзлаштирган БКМлар жорий назорат, оралик назорат, босқичли назорат, ташқи назорат ва яқиний назорат турлари орқали баҳоланиши қайд этилган.

Қуйида жорий ДТСни таҳлил қилишга уринамиз. Бу таълим стандарти аввалгиларидан бир қанча томони билан фарқланади. Аввало, унда таълим жараёнига компетенциявий ёндашув устуворлик қилади. Таянч ва фанга оид компетенциялар белгилаб олинган, шу асосда, ўқувчилар ўзлаштириши керак бўлган минимал талаблар чегараланган. Қолаверса, фанларга интеграцион ёндашув ҳам сезилиб туради. Мазкур ДТСда она тили фани бўйича умумий ўрта таълим битирувчиларига қўйилган малака талаблари таркибида ўқиб тушуниш малакасига белгиланган минимал талаблар қайд этилган.³

Мазкур талаблардан кўринадики, ўқувчининг ўқиб тушуниш малакасини ривожлантириш ва баҳолаш талабларини ишлаб чиқиш юзасидан ечимини кутаётган бир қанча муаммо бор.

¹ <https://lex.uz/docs/-1205976>

² Ўзбекистон узлуксиз таълимининг Давлат таълим стандартлари. Умумий ўрта таълимнинг Давлат таълим стандарти. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги. Тошкент – 2010.

³ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 2017-yil 6-apreldagi 187-son qarori. <https://lex.uz/docs/-3153714>.

Шу билан бирга, ДТСда белгиланган талабларни бажарилишини текширишда, яъни битирувчиларнинг БКМ ва компетенцияларини баҳолашда қуйидаги назорат турларидан фойдаланилиши келтириб ўтилган.

Бир сўз билан айтганда, амалдаги ДТСда ҳам битирувчиларнинг билим, кўникма, малака ва компетенцияларини баҳолашда қўлланиладиган назорат турларигина келтирилиб ўтилган, аммо баҳолаш формати, мезонлари ҳамда баҳолашда фойдаланиладиган топшириқлар сони, турлари, методикаси ва мазмуни юзасидан аниқ меъёрлар белгиланмаган. Ўқувчиларнинг фанлар юзасидан ўзлаштирган билим, эгаллаган кўникма, малака ва лаёқатларини баҳолаш мезонлари ва текширишда фойдаланиладиган топшириқлар методикасини танлаш, ишлаб чиқиш ўқитувчилар зиммасида қолдирилган.

ДТС ўз моҳиятига кўра, ўқув дастурларини яратиш учун асос бўлса, ўқув дастурлари асосида эса дарсликлар, ўқув қўлланмалари ишлаб чиқилади. Ўқув дастури – таълим тизимидаги ҳар бир ўқув фанининг мазмуни ва ўтилиш тартибини, ўқувчилар томонидан ўзлаштирилиши лозим бўлган билим ҳамда кўникмалар ҳажмини белгилаб берадиган расмий педагогик ҳужжат⁴. Дарҳақиқат, ўқув дастурида фан юзасидан ўқувчиларга ўқитиладиган мавзулар ва билимлар мажмуи келтирилади. Шу билан бирга, ўқув дастурлари таълимдаги ёндашув ва методларни ҳам белгилаш асос вазифасини ўтайди. Шунинг учун ўқув дастурларини ишлаб чиқишда алоҳида эътиборни талаб этади. Шу ўринда шуни таъкидлашимиз керакки, она тили таълими ўзига хосликни, алоҳида ёндашувни тақозо этади, чунки тилни эгаллаш кўп компонентли жараён, унда мулоқот малакалари – тушуниш ва тушунтириш – нутқий кўникмалар ривожлантирилади. Шунинг учун ҳам она тили фани тарих фани сингари ўрганиладиган, асосан билим ҳосил қиладиган фан эмас, балки эгалланадиган, ўзлаштириладиган, лаёқат ҳосил қилинадиган фанлар сирасига киради. Шу боис тил ўқитишда вақт ва давр нуқтаи назаридан ўзига хос ёндашувлар, тадрижий методикалар қўлланиб келмоқда.

Маълумки, жаҳон тажрибасида тил ўқитишда фойдаланиладиган методлар тилга, ўрганувчига ва ўрганиш ҳодисасига нисбатан ёндашувига кўра бир-биридан фарқ қилади.⁵ Шундан келиб чиқиб, тил таълими ҳозирга қадар қуйидаги ёндашувлар асосида амалга оширилиб келмоқда десак хато бўлмайди.

Грамматик структураларга асосланган ёндашувда тил таълимида олдиндан грамматик қонуниятлар ва грамматик шакллар тўлиқ белгилаб олинади ва соддадан мураккабга қараб изчил, “чизикли” тарзда ўргатишга, грамматик қонуниятларни мукамал билишга, таҳлил қилишга эътибор берилади.

Эҳтиёжларга асосланган ёндашувда асосан тилнинг қўлланиши ва ўрганувчининг эҳтиёжларига асосланади. Улар олдиндан эҳтиёжга керакли бўлган грамматик структура ва коммуникатив вазифалар танлаб олинади ва тартибланади. Шунга хизмат қиладиган машқ, топшириқ ва саволлар орқали ўргатишга ҳаракат қилинади.

Коммуникатив машғулотларга асосланган ёндашувда ўрганувчига коммуникатив машғулот ёки муаммони ҳал қилиш вазифалари орқали тил ўрганишга имконият яратилади. Бир сўз билан айтганда, бу ёндашувда “мазмунга асосланиш охир-оқибат тил структурасини ва коммуникатив малакани эгаллашга олиб келади”, деб қаралади ва шунга урғу берилади. Грамматик қонуниятлар ва коммуникатив вазиётлар “чизикли” тарзда эмас, балки “спиралли” тарзда ўқитилади.

Олима М.Абдураимова таъкидлаганидек, “грамматизмга асосланган ўқитиш усули ўқувчи-ёшларнинг кўпчилик қисмида ижодийлик, мустақил фикрлаш, вазиётга қараб фикр ифодалаш кўникмаларининг паст бўлишига олиб келди. Мавжуд ҳолат кўп жиҳатдан она тили таълимининг мақсади, мазмуни ва усулига алоқадор бўлиб, уни янгилаш ҳаётий заруратга айланди”⁶. Дарҳақиқат, тадиқотларимиз шуни кўрсатадики, мустақилликдан сўнг то ҳозирги кунга қадар она тили таълимида грамматизмга асосланган йўналиш устувор бўлди. Буни ўқув дастурларидаги ёндашувдан ҳам ёрқин кўришимиз мумкин. Она тили фанидан ишлаб чиқилган илк ўқув дастурида ҳам, 2010 йилда ишлаб чиқилган ўқув дастурида ҳам, амалдаги ўқув дастурида ҳам грамматик структураларга асосланган ёндашув бўйича мавзулар тақсимланган ва тартиблаштирилган. Дарсликлар ҳам шу асосида ёзилган. Хусусан, амалдаги ўқув дастурларини текшириб чиксак, унда ҳам тил структурасини ўргатиш устувор. Жумладан, 1–4-синфларда алифбодан бошлаб, содда синтактик бирликлар ҳақидаги мавзулар, 5–9-синфларнинг ўқув дастурларида эса нутқ товушидан бошлаб, кўшимча, сўз, сўз бирикмаси, гап, кўшма гап каби бирликлар ҳақидаги мавзулар система сифатида соддадан мураккабга, осондан қийинга қараб тақсимланган. 10–11-синфларнинг ўқув дастурларида эса нутқ услублари, тил бирликларининг қўлланиш қоидалари, нутқ маданияти юзасидан мавзулар қайд этилган. Бу шуни кўрсатадики, она тили таълимида грамматик шакллар ва қонуниятларни соддадан мураккабга қараб узлуксиз тарзда чизикли-тартибли ўқитишга урғу бериб келинмоқда. Тил ўргатишдан мақсад бўлган нутқий вазиёт, коммуникатив машқлар билан ишлаш эса иккинчи планга тушиб қолган. Бу эса ўқувчилар нутқий малакаларни

⁴Pedagogika ensiklopediyasi. III jild. – T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti. 2015. 379 b. (424)

⁵ Kumaravivelu, B. Beyond Methods: Macrostrategies for Language Teaching. Yale University Press. 2003.

⁶M.Abduraimova. Ona tili ta’limi takomili. “Ta’lim taraqqiyoti”. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi axborotnomasi. 2001-yil 3-4-son 66-69-betlar.

ривожлантиришга, уларда ўз тафаккур маҳсули бўлган шахсий мулоҳазаларини нутқий вазият, нутқ иштирокчиларининг хусусиятларидан келиб чиқиб тўғри ва таъсирли ифодалаш ҳамда ўзгаларнинг нутқини англаш, идрок қилиш, уларни тушуниш кўникмасини ривожлантиришга деярли эътибор қаратилмаслигига сабаб бўлган. Демак, ўқув дастурида тил ўқитишдаги ёндашувни ўзгартириш лозим, нутқий вазиятларга тайёрлаш, коммуникатив машғулотларни бажаришга, ҳаётни ўргатишга йўналтирадиган ўқув дастурини ишлаб чиқиш – давр талаби.

ADABIYOTLAR

1. <https://lex.uz/docs/-1205976>
2. Ўзбекистон узлуксиз таълимнинг Давлат таълим стандартлари. Умумий ўрта таълимнинг Давлат таълим стандарти. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги. Тошкент – 2010.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 2017-yil 6-apreldagi 187-son qarori. <https://lex.uz/docs/-3153714>.
4. Pedagogika ensiklopediyasi. III jild. – T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti. 2015. 379 b. (424)
5. Kumaravadivelu, V. Beyond Methods: Macrostrategies for Language Teaching. Yale University Press. 2003.
6. M.Abduraimova. Ona tili ta’limi takomili. “Ta’lim taraqqiyoti”. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi axborotnomasi. 2001-yil 3-4-son 66-69-betlar.

Reviewer:

*F. G. Sharipov
DSc, Professor
Gulistan State University*

AUTHOR(S):

Author – Алишер Абдурахмонов, alisher_abdurahmonov@gmail.com

Corresponding author – Алишер Абдурахмонов, alisher_abdurahmonov@gmail.com